

Бібліотека полонених Українців табору Зальцведель.

Ч. 4.

ЗАВДАННЯ НОВОЇ ШКОЛИ.

НА ПИСАВ

Др. Густав Вінекен.

Переклад з німецького манускрипту.

ЗАЛЬЦВЕДЕЛЬ, 1917. р

Накладом „Видавничого Товариства ім. Н. КУДІША.“

Передмова.

Пускаючи в світ отсю книжечку, хочемо сказати для пояснення кілька слів.

Редакційний комітет «Вільного Слова» звернув ся був минушого року між іншими визначними діячами й до проф. Густава Вінекена з проханням написати статтю до часописі з обсягу народнього виховання.

Проф. Вінекен приймив радо запросини редакції й, коли довідав ся, що ще вдячніші будемо йому за більшу розвідку, надіслав нам отсю окремо для нас написану працю, яку ми отсим випускаємо під заголовком «Завдання нової школи».

Розвідка проф. Вінекена, до якої ми додали для лекшого зрозуміння заголовки розділів і деякі пояснення, віддасть велику услугу нашій суспільности, що будить ся до самостійного життя й береть ся власними руками за будову свого державного ладу.

Видавниче Т-во щиро дякує шановному професорові за написання й передання нам цієї праці й сподіється, що українська суспільність прийме її не менше щиро.

1.

Істота виховання.

Усі народи відчувають тепер добре, що надійшла для них одна з найбільших переломових хвиль у розвитку людства. Розвиток людства поступає від гетерономії (цеб то залежності) до автономії. Гетерономія є двоякого роду: вона є чужим пануванням, яке виконується силами й відпорністю природи,—що поволі перемагають ся технікою,—або самими людьми над іншими людьми. Туди відносять ся усі форми панування й визиску; одначе панування й визиск—це тільки одна частина цієї гетерономії. Член людства або народ, що через радикальний поворот у сторону демократичного й соціалістичного устрою суспільности освободив ся би від цього панування, ніяк іще не здобув би собі справдішної автономії. Він мусів би своє життя уладити згідно з перенятими й одідиченими ідеями. Він проміняв би чуже панування живучого на панування мертвого попередніх поколінь, які мали на нього ненастанний вплив од самого дитинства й сформували його поняття про добро і зло, красу й погань, правду й неправду. Бо ж навіть чоловік, що вважає себе цілком незалежним, в дійсности занадто глибоко замотаний у ту історичну сітку, щоби міг замітити ті тисячі умовного й випадкового. Тільки теоретично він може, або бодай повинен потрапити оцінити й зрозуміти цю свою залежність і zarazом признати одинокий спосіб, що може увільнити людство зпід власти самої випадковости, яка може найгірша з усіх панвань: од панування минувшини й конвенціональности.

Найважнішим засобом, при помочі якого померші опановують волю живучих, це виховання. Виховання стане також засобом, яким теперішнє покоління освободить ся від панування минувшини. Воно є одиноким засобом. Теперішнє покоління не може змінити ся в своїй основі; але може створити обновлене покоління, покоління, що буде инше, як воно саме, що буде більше відповідати вимогам розуму й буде свідоміше відповідальности та сильніше волею. Велике це

щастя для людства, що на світ приходять усе нові покоління.

Через те людство має змогу витворити інше й краще від себе покоління: покоління, що не буде подібне до своїх родичів і не буде вже опановане помилками, пересудами й недостачами традиції, а чуйним духом і охочим серцем прислухуватиметься до голосу розуму й матиме здібність сягнути вибагливою рукою у збірник історії й присвоїти собі це, що відповідатиме його свободній чоловічості.

Через те знаходить ся народ, що стоїть перед завданням уладити свої справи виховання, зачинаючи з долини від самих початків, у прегарному й завидливому положенню; в положенню, що ніколи вже не вернеться й тому не можна його не пізнати й пропустити. Тим більше тепер, під ту переломову хвилю, що рішучо прикликає людство до себе й до свого властивого завдання, до здійснення вимогів розуму. Для нових часів воскресити нове людство, влити нове вино у нові міхи,—це справді щасливий вплив усевітньоісторичних обставин. І хай цей щасливий народ не дасть себе підвести спокусі й не продасть свого первородства, історичної можливості творчої праці, за миску сочевиці наслідування техніки й організації публичного виховання у ніби то більше розвинених народів. Бо ж ніякий народ не може бути сьогодні більше розвиненим і поступовим, як той, що може й хоче уладити свої справи виховання незалежно від минувшини відповідно до вимогів розуму. Він має свободу, на яку всі інші народи мусять споглядати, як на недосягну, нездійснену (утопійну) ціль.

І тут даєть ся молодому народові, що випливаєть ся вперед, добру можливість, за одним розмахом стати в перші ряди народів. Усяке наслідування й перебирання чужих засобів (технік), чи то культурних, чи то господарських, політичних або адміністративних, може поставити цей наслідуючий народ завсіди о один крок позаду за своїми первозорами. Коли ж він сівача всіх тих уладжень, сам живучий народ, через виховання робить найкращим представником людства, тоді він не дасть ся випередити ніяким удосконаленням організації або техніки. Світ починає саме тепер недовіряти такому «поступові», що буцім то приніс йому вминулому столітті незвичайне удосконалення техніки й організації. Він зачинає на ново бачити в чоловіці міру річей і пізнає, що розвиток

мертвого механізму, полишеного самому собі, доводить до вислідів, що далекі від того, чого вимагає людський розум і що складається на людське щастя. Й тому належить тепер, без огляду на цей механізм доцільних засобів, забрати ся наперед до створення чоловіка, якому служили б усі способи й який сам роздумав би над собою й захопив би потім сильною рукою на ново власть над тим механізмом, технікою й організацією. Народ, що має відвагу вступити на ту нову дорогу, станеть ся неминучо світлом світа; цей народ неминучо покаже людству, що віднесло тисячі рац у борбі насильства історичної минувшости із живою теперішністю, дорогу визволення й нових способів. І нема сумніву, що таке новостворене, духово автономне виховання усуне в самім народі тисячі перепон і розбудить тисячі утаєних сил. Тоді зможуть свобідно розвинути ся таланти, тоді виявить ся вільна від пересудів свідомість, як у одиниць, так і в загалу, а вічно новий дух і ентузіязм для нових доріг на шляху до доброго й розумного буде для народу сталим джерелом самообнови.

Це щаслива користь цієї історичної хвилі, яку належить використати.

2.

Автономія виховання й шкільництва.

Із тої історично-філософичної оцінки положення виходить, як перше домагання—домагання автономії публичного виховання, або скажім від разу: школи. Коли школа має втворити у молодіжи автономію розуму, то вона не може залежати від ніяких інших правил навчання й виховання, як тільки від правил сімого розуму. Вона мусить почувати ся свобідною не тільки від власти міщанської конвенціональності, але також і від власти церковної догми та вимогів держави. Остання річ найновіща й найбільше рішачюча. Ми привикли, як річ ясно зрозумілу, підпорядковувати школу, як державне заведення, інтересам держави. Одначе держава не мораль, вимоги держави не розум, інтерес кожноразового загалу, зібраного в державу, не є завсідні інтересом людства й людського. Противно це лежить у добре зро-

зумілому вищому інтересі самої держави, щоби вона признавала й плекала у себе таку волю до правди й добра, яка би ніколи не уставала, не давала на себе впливати й була незалежна; волю, що непідкупно вказувала би на кожне збочення державної політики з витиченої дороги добра й правди так, як лежить у інтересі моряка, щоби компас цілком вірно показував бігун. Це ж саме найбільша прикмета такого автономного виховання, що у публичне життя вступатимуть усе нові покоління, яких сумління ще не зіпсовані, яких ідеалізм іще не зломаний. Дальше, що через те і народ і держава матимуть ніколи не висихаюче джерело відмолодження й сильну можливість усе повертаючої переміни, яка старатиметься все на ново справляти помилки й провини минувшини.

Від того, чи держава це зрозуміє й чи схоче наложити на себе це велике самообмеження, щоб дати безпартійному розумові свобідне місце й свобідний орган у межах своєї влади та, що більше, щоби при допомозі виховання віддати під провід розуму напрям думок своєї молодези, а тим самим цілої своєї будуччини, від того буде на будуче безперечно залежне дальше культурне місце держави. Про щось подібного знаємо вже від давна у відношенню держави до мистецтва, релігії й науки. Найбільшу схожість має може питання свободи школи із свободою судівництва. Що суддя не мав обовязку берегти інтересів своєї держави, а тільки цілком незалежно від неї повинен шукати сталої правди, права, це було колись також наслідком великого розвою, який не так скоро знайшов зрозуміння у держави. Одначе тепер не можемо ніякому народові признати місця культурної нації, у якого в яким небудь виді було би ще можливе кабінетне судівництво, цеб то виконування справедливости під упливом політичної влади. До такого поступу належить тепер довести на полі виховання.

Инша річ, що цей поступ з практичного боку далеко тяжчий. Бо ж сумління судді можна звязати обовязковим правом і дати йому забезпечення, що його рішення на основі того права, отже дуже умовна правда, матимуть безоглядну силу. Але як може бути можливо, виставити канон самого розуму й безумовної правди й створити власть, яка була б спосібна вживати такий абсолютний канон? Одначе не

є нічим менше вартним те, чого вимагає домагання автономії школи або праводавства розуму в вихованню. Не забуваймо ж, що ми вже маємо початок того в нашому публичному духовому житті, а це в домаганню, яке вже признано в практиці й широко здійснено в пристосованню до вищої школи (університету то що), що наукові досліди й студії мусять бути незалежні. Тепер розходить ся тільки о це, щоби під цей принцип підтягнути середню й народню школу. Наука звичайного сільського вчителя мусить бути таксамо свобідна, як і наука професора академії. Він мусить також бути свідомим того, що тільки розум дає йому прикази.

Це значить, що треба виховати такий вчительський стан, який, подібно як духовенство, не стояв би під впливом змінних вимогів дня й партій, а був би тільки присвячений тому, щоби служити розумові й дбати про правду. Довірря, яке колись мали народи до своїх священиків і духовників, і яке звичайно проявляє громадянство судейському станові, мусить народ відчувати і до своїх учителів. За для того треба в першій мірі, щоби вчительський стан у сумліннім виконуванню свого звання мав захист і охорону з боку шкільного й основного закона, який забезпечував би йому не тільки свободу переконання, але й охоронював би його через платню, з якої можна би добре вижити, від усіх спокус і давав би йому деяку свободу для дальшого образования й духової свіжости. Одначе ще важніше, щоб він мав здіюність розуміти високе значіння свого покликання й відчувати голос розуму. Той, хто виховує народ, мусить сам виховати ся у школі, в якій безумовна служба правді є основним законом і розумієть ся сама собою. Це тільки питання техніки, чи він має вчитися на університеті. Таксамо могло би вистарчити, колиб в учительських семінаріях запанувала така ж безумовна свобода науки й переконання, як це дієть ся у вищих школах. Підростаючому поколінню вчителів не вільно б затаювати вислідів науки, що впливають на утворення нашого світогляду, ані з другого боку забувати вказувати на проблематичність кожного обсягу знання і цілої науки взагалі. Але перед усім належить викликати у них справжній педагогічний, основний спосіб думання, ту святу волю, служити тільки людству й правді.

Такий спосіб думання, що в своїй істоті був би актив-

ний й продуктивний, не може бути тільки з гори накинений, а мусить піддержувати ся цілим гуртом тих, що входять до нього, й проявляти ся у тім, що цей гурт візьме сам живу участь у власному образованию й вихованню. Тому найвідповідніша організаційна форма вчительських семінарій, це «вільна шкільна громада», це б то така спільність учителів із своїми учнями, яка була би на зверх демократично уладжена й сама управляла б собою й виховувала б та робила б кожного з окрема співвідповідальним за поведення й розвиток цілості і приучувала б його здійснювати ідеї розуму в щоденному й публичному житті.

Молодий народ, що піднімаєть ся в гору, матиме відразу значний запас одушевлення, яким оживить і скріпить нову організацію. Хай тільки бережить ся й не проміняє свого незамінного одушевлення за саму західно-європейську науковість і методику.

Одначе й метода залежить од сили одушевлення. Розходить ся о це, на скільки можна відважити ся. Аж до найменших подробиць означені й приписані методи й научні пляни відіймають тільки охоту до роботи й тільки там потрібні, де завмерла любов до діла й де місце добровільного віддання займає примус. Пляни науки й методи мають бути для вчителя помічним способом, але не метою для себе. Навіть народній учитель сільської школи мусить уважати своєю властивою ціллю освіту людей, а ціллю навчання той світогляд, що є джерелом його власного ділання: одушевлене пожертвування вічним і духовим цінностям людства, поступові правди й влади доброго.

Що правда, через таку ціль прибирає плян навчання окремі внутрішні форми. Він мусить бути так уложений, щоби молодий учитель зміг придбати собі заокруглений світогляд; без педантичної науковости треба йому подати висліди модерної науки про природу й культуру й заокруглити їх в одну цілість, хоч рівночасно треба йому відібрати гадку, що він уже з усім готовий, і вказати на конечність безнастанного доповнювання й поступу. Такий світогляд пробеть ся потім сам із себе, навіть проти власної волі, вчителя у його наці й розбудить та скріпить наклін пізнання у молодежи й заразом його волю до поступу. Життя створити не можна, можна його тільки знайти й вживати. Головним завданням

шкільної організації—підшукати й використати найкраще духове життя народу для справи народнього виховання. Окрему увагу належить звертати на педагогічно—творчі одиниці. Їм належить давати по змозі як найбільшу свободу й поміч. Їм треба дати нагоду, засновувати вільні, від звичайного плану відмінні школи й переводити там їхні ідеї. Хай побіч великого державного механізму шкільництва існують і такі окремі організми з окремим духовим життям, що старатимуться самостійно й відважно шукати дороги будуччини. Держава не повинна їх обмежувати, а повинна бути на них не менше горда, як і на гарно упорядкований устрій загального шкільництва.

Цілком окрему вагу належить покласти на **мистецьке виховання**. Молодий вихователь народу повинен мати здібність пізнавати й плекати передусім усе те цінне з обсягу народнього мистецтва, що існує довкола нього. Думаю тут наприклад про народні пісні, народні танці, селянське гончарство, сільське будівництво, народню одіж і т. и. Школа повинна отворити дітям очі на ті річі й покласти найвищу вагу на гарне й принудне, хоч цілком невибагливе уладження шкільного будинку. І це повинно діяти не з самої пошани до власної минувшини, а для того, щоби не допустити до заснічення зародку артистичного почування, що криється в народі, тільки противно допомогти йому розвинути ся. Бо ж остання єдність приймає цілу культуру тільки через мистецтво. Щойно коли артистичний змісл народу перетворить усі річі свого окруження в єдність одного стилю, щойно тоді можна мати певність, що ця культура стала ся справді внутрішньою власністю народу. З цілої сили остерегаю перед підчиненням західно-європейським і загалом історичним ідеалам мистецтва. Нема ніякої потреби, щоби народ запізнавав ся з мистецькою продукцією ренесансу (відродження) і йшов за нею, бо це доводить тільки до мертвого знання. Одначе важна річ, щоби в нім відзивав ся артистичний наклін при укладанню власних творів, та щоби строгий але правдивий смак консумента відсував усі погані витвори й тим способом примушував вироблювати гарні форми й добру якість.

Відома музикальна талановитість московського й українського племена оправдає плекання музики в школі. Важні

праці **Августа Гальмса** (назву його найважніший твір «Прої дві музичні культури», а також його «Вправи на скрипці» і його «Школу гри на фортепяні», що незабаром появить ся) дадуть змогу здобути собі справжню музикальну культуру, це б то не сліпу й неясну, а чісту й розсудливу любов до музики. Його гадки повинні запанувати над музикальним ви-образуванням майбутнього вихователя в учительських семи-наріях. Зрештою школа, в якій музика займає осереднє місце, буде сама вже окружена певною святістю й не може ніколи спасти до рівені звичайного закладу для пустого й механіч-ного навчання. Культ, якого зазнає в ній та а необмежена величина, як музика, показує як найкраще, що ціль тако школи не залежить од ніяких зглядів господарської придат-ности. Тут не йде тільки о те, щоби виховати чоловіка при-датного до боротьби о існування, а також о те, щоби цей чоловік знав, що боротьба за існування повинна бути тільки способом до цілі вищого, вільнішого, одушевленого життя. Сильніше, як усі спокуси до матеріяльної власти, мусить від-зивати ся в нього голос правдивої людськості й воля до щастя, гідного чоловіка. Народ, що на ново будує своє життя, не повинен уже заздалегідь з первовим страхом дивити ся на інші народи й боятися, щоби в погоні за злудною мате-ріяльною перевагою й за добрами, які переважно не мають ніякої вартости, не дав ся іншим випередити. Противно, він повинен спокійно й непохитно будувати своє власне людство й порядкувати своє життя відповідно до своїх власних ви-могів.

3.

Школа й національне питання.

Так приходимо до питання про відношення національ-ної культури до вселюдської, або **націоналізму** до гуманізму, до питання, що має незвичайну вагу для народу, що шукає дороги до відродження своєї питоменности. Це психологічна правда, що ми звичайно не говоримо багато про те, що ма-ємо й вважаємо в собі запевненням, що одначе внутрішня непевність душевного посідання змушує нас до тим палкішого підкреслювання й жадання. Це можна найбільш ярко замі-

титу, коли народ хоче зберегти свій національний характер. Народ, що свідомий і певний своєї окремішности й окремої вартости, не потребує проголошувати голосно цю свою окремішність і вартість і ставити її як програму. Народ, що як може старається створити власну справжню й строгу культуру, не потребує журити ся о її національний характер: вона сама з себе дістане національну закраску. Національні прикмети не повинні бути ніколи програмою: це доводить тільки до фальшевання її самоволі.

Також виховання вчителів, а пізніше школа не повинні старати ся доказувати собі й своему народові, що він має право на національну окремішність і на оцінку національної праці; противно із спокійною самозрозумілістю, не оглядаючись на минуле, а заглядаючи в будуче, повинні вони як річ зовсім зрозумілу приймати національну умовність усеї культури там, де вона є, особливо ж на полі мови. У всякому разі повинно бути підчеркування національності більш виразом завдань і обовязків, ніж вимогів і прав. Наведу один приклад: Молодіж належить при звичаювати до почування високої відвічальности супроти рідної матірної мови; їх належить приучувати до того, щоби говорили й писали чисто й старанно. З любовію треба плекати стиль і вимову (милосвучність). Молодіж повинна діставати до читання тільки дуже добрі, не пересічні, поетичні твори (бо ніщо не ослаблює більше гадки її не понижує мови, як коли менше вартій поезії надається патос святости й величности),— хоч би їх було тільки не багато. Таке поступовання далеко важніше, ніж історичне нишпорення в давній літературі народу тільки тому, що це був наш народ, що створив тільки пересічних і рівнодушних річей. Плекання ж рідної мови забезпечить їй далеко певніше її становище, ніж би це могли зробити зверхні примусові заходи. Український народ має деяку трудність у тім, що міська людність говорить переважно по московськи. Одначе цю чужомовну частину народу можна зеднати для національної мови найкраще тим, що допустить ся в широкім обемі науку московської мови й літератури, але притім поведеть ся власну мову після вимогів власної культури її передусім розяснить ся власну літературу в критичнім виборі. Націоналізацію чи там відріжнення обох народів треба полишити цілковито часові й мирному суперництву.

Основне правило для справжнього й відповідального патріотизму каже, як я вже згадував, що признання власного народу й власної держави є в першій мірі виразом моральної відповідальності, а не правної претенсії; це річ позитивна й безумовна, а не негативна й основана на пустім понижуванню інших народів. Належить учити дивити ся на власний народ, як на місце діяльності, яке призначила нам сама доля для здійснення вимогів розуму, й виховання повинно змагати до гордої внутрішньої свободи, що брала б, не оглядаючись, все добре, де б його не побачила, навіть від інших народів. Одначе страшна європейська катастрофа накладає на нас ще й поза тим обовязок, підготовляти й зачинати позитивне порозуміння між народами вже в молодості. Цього ще замало, що виховання старанно усуватиме всяке побудження чувства ненависти, пімсти, погорди, недовірря й ликовання супроти других народів, треба ще молодіж таки наближати до доброго, до гарних прикмет і успіхів других народів і розбудити в ній позитивну волю до великої солідарности народів. Це вимагає старанного поставлення науки географії, а таксамо й основної переміни науки історії, в якій на першому місці не можуть стояти оповідання про війни й династії, а справжні побіди людського духа, його поступи в перемозі над матеріяльними й моральними супротивностями на дорозі до його автономії. Особливо важно при тім, саме для народньої школи, познайомити молодіж з найдавнішими й найпримітивнішими початками культури, щоб діти, обхоплюючи по змозі найбільшій шмат розвитку, уявили собі цей великий і нестримний поступ людства й відчули самі цей могучий розріст духа. Особливо хотів би я остерегти (всі народи!) перед тепер незвичайно зростаючою мілітаризацією молодіжи. Вона виховує молодіж прямо не тільки для війни, але й до війни, якої причин, потреби або шкідливости молодіж не може ще оцінити. Вона приривчає тому молодіж почувати ся тільки сліпим оруддям і скріплює її темні, неясні й атавістичні інстинкти замість того, щоб їх прояснювати.

Як засіб до підготовлення порозуміння між народами, що лежав би в руках школи, поручаю вивчення легкої міжнародньої світової мови (ідо), очевидно, виключно для практичних цілей порозуміння. Міжнародня виміна учнів і учи-

телів може також дуже причинити ся до того, щоби себе взаїмно зрозуміти.

4.

Плекання молодости.

Одначе найважнішим завданням школи є удержання й плекання молодости. Ціла організація шкільництва, як вона представляєть ся в своїому розвитку й відчуваєть ся тепер на нашому власному тілі, змагає до того, щоби постаріти, знищити молодість. Школа затвердила загальне поняття про молодість, що вона є тільки часом підготовки й не має власної вартости й зміслу. Це справжнє відкриття, яке тепер стає основою всякого виховання й перемінює цілу педагогічну мудрість, що молодість є сама для себе ціллю, що вона має свою власну красу, свої окремі завдання, свою власну ціну й право на окремішність, які тому беруть окрему участь у цілости національної культури, та що така нова культура молодости додає загальній культурі нової молодости й відмолодження. ¹⁾

Народ, що до певної міри зачинає від самого початку, зможе цю нову ідею школи заздалегідь перевести чистіше й сильніше, ніж усі старі держави. Молодіж повинна знайти в школі місце власного життя, захист молодечого духа, який в найкрацім разі тільки допускаєть ся в родині і в суспільности, але по правді не признаєть ся, ані не плакаєть ся не розвиваєть ся.

Дорослі мають звичай творити собі образ про молодечість відповідно до своїх понять і передусім відповідно до власної вигоди. Коли школа хоче обминути те скривлення молодечої природи, то передусім мусить признати молодіжи рішаюче співділання в уложенню власного життя. Загалом кожне виховання схиблене, що основно формує й впливає на свій предмет, замість того, щоб йому дозволити самостійно поступати й розвивати ся. Чоловік виховуєть ся тим, що сам робить, а не тим, що інші роблять з нього. Молодій чоловік мусить сам одчутти на собі цілий тягар і

¹⁾ Г. Вінекен, Школа й культура молодости. Сна; Свг. Дідерікс

цілу розкіш власного ділання; колиж він робить щонебудь тільки під вражінням других, тоді його поступовання неправдиве, безсильне й тільки накинене: його власної істоти там нема. Тому сама молодіж повинна винаходити й виставляти правила ділання. На місце моралізаторського й вимушеного авторітету й їхніх предметів, що ставлять олір, повинна прийти сама себе виховуюча спільна громада учнів і вчителів, що сама собі настановляє закони й сама ручить ся за їх виконання.

Як далеко можна буде приблизити ся до тої ідеї в організації шкільництва, це залежатиме від обставин, передусім, очевидно, від учительського матеріялу. Головна річ, це також не так або инакше улажений устрій шкільництва, а це, щоби такі погляди перейшли на скрізь ціле шкільництво, й саме навчання. Не розходить ся тут о це, щоби школа була для учнів місцем політичної боротьби, прогивно, вони повинні колись внести етичного духа того шкільного співжиття у політичне життя. Отже ж не шкільна держава, а тільки спілка життя й поглядів, що сама творить свої форми й якої оба огнища, це культура на послугах духа людства і молодість.

Побіч свободи думки й слова та самоозначення в границях громади найважніше добро, яке належить для самої молодіжи заховувати й хоронити, або радше плекати й розвивати, це тіло. Відродження тілесного почування, що майже завмерло на протязі століть, обхоплює тепер цілий світ, а особливо приймаєть ся у молодіжі. І безперечно ми за вузько піймали би це домагання, коли б розуміли його тільки, як стремління до здоровля й гімнастичного (руханкового) вишколення. Бо ж тут розходигь ся не тільки о зовсім зрозумілу конечність здорового тіла, а також о тісне злучення тілесности з духовістю, о нову духовість, що переповнена сильним тілесним почуванням. Чоловік наукового девятнадцятого століття чує себе властиво тільки як мозок. Коли ж молодіж глибоко вникне в загальне тілесне почування, і то не тільки при помочі спорту, ігор і танцю, але також постійно через виховання до принадности й шляхотної постави при ході й стоянню, в розмові й рухах, дальше через поворот до невпинного споглядання на голість (геть безглузді й злочинні штанці при купанню!), що в конечною передумовою також для при-

родного добору так потрібної, тілесної, цінної спроможности, а вкінці через загальну вважливість і глибоке поважання тілесної краси й здатности, одначе так, щоби спорт і тілесна сила не були самі для себе ціллю,—тоді таке глибоке поважання тілесного, оперте так як у Греції на чуттю, таке увільнення тіла від односторонньої власти мозку зроблять глибоке вражіння й на загальне чуттєве життя молодіжи.

Вони заховують молодіж перед односторонною науковістю, вони скріплять у шкільнім вихованню регулятив природного інстинкту, щоби не затратив ся погляд на чоловіка як на цілість і як на мірло річей. Зокрема збережить ся артистичне почування при помочі розвиненого змислу для тіла перед безплідним доктринерством і традиціоналізмом і таким чином чоловік не затратить ніколи потреби відповідної красної форми й тимсамим волі та відваги до власної продуктивности. Він не вважатиме краси чимось, що колись було й з чого можна повчитись, але чимось таким, що родить ся все на ново й може дати також і нашому життю найвище призначення. Удуховлена культура тіла розв'яже також до певної міри й питання еротики молодіжі. Молодий чоловік довідасть ся, що тіло може йому дати ще багато інших розкошів, крім тої одної, до якої звертає розгорячена й на одно сконцентрована уява всі гадки. Передумовою того мусять бути свободні товариські зносини між хлопцями й дівчатами, що належить не тільки дозволити, але що більше культивувати. Проти рівної й спільної науки обох полів промовляють психольогічні сумніви: природні спосібности й ритм їх розвитку неоднакові. Одначе може бути, що ці зглядні сумніви переважить абсолютна користь, що оба поли вже в молодости пізнають ся як члени того самого людства і як співробітники у великій праці людського духа, отже як справжні товариші в найвищим значінню того слова. Інша річ, чи це буде останнім і остаточним уладженням: на тепер це, на мою гадку, корисно, особливо для жіночого полу, який мусять бути здібним уважати ся членом політичного й культурного організму й дбати самостійно про своє будуче призначення.

Можна надіяти ся, що молодий народ легко зрозумів окрему ціну молодости й відчує вагу припливу молодечого духа до загальних поглядів народу. Молодечий дух мав цю перевагу, що він ще не захоплений сіттю господарських ін-

тересів, не упереджений партійними кличами, ще не скривлений конвенціональною розсудливістю й соціяльним лукавством. Молодість—це значить: стреміти до неодмінного й безумовного, накладати собі найвищі мірила; молодість це значить: мати силу віри й пожертвування. І це є прикмети, якими тільки може молодий народ здобути собі власне, повежиття.

Заразом це прикмети, яких потреба до виховання нового покоління. Заєдно чуємо питання: Звідки взяти осіб, що змогли б виховати молодіж у такому високому дусі? Чи ж не розходить ся тут цілком о особу вихователя? Одначе таких одиниць доволі. Треба їх тільки шукати, заохочувати й ужити на відповіднім місці. Не належить допускати, як це було до тепер, під пануванням капіталістичного духа й міщанської моральної трусливості й лінивости, щоби найшляхотніщі уми, найвірніщі двигачі творчого ідеалізму упали в боротьбі о існування, а треба передати їм завдання серед народу берегти джерел людського й народнього відродження кращої будучини.

Безперечно повстання й визволення українського народу визволить теж і виведе на верх багато таких сил.

Хай же народ у пізніших часах мирної будови своїх уладжень не забуде ніколи, яким силам завдячує свободу й життя. І хай собі так уладить виховання молодіжи, щоби йому ніколи не забракло тих творчих, найдорогоцінніших сил.

5.

Потреба одностайної школи.

Я хотів на тих сторінках сказати тільки, що найважніше, подати тільки цілі, а не розбирати подрібно шляхів, що кермують ся завсїди конкретними обставинами. Одначе мені видаєть ся поставлення мети тепер найважнішою річю. Пануюча педагогіка збуває звичайно означення ціли кількома словами, бо її ціль виховання достаточо приписана конвенціональним міщанським способом думання й тому зовсім зрозуміла. Одначе, коли хто бачить, що на історичнім овиді розпалюєть ся зоря нової доби, той вже не піддаєть ся законам

перестарілої традиції, тільки признає новий закон і нову ідею, яка вже сама створить собі власну прагматику й техніку.

Одно ще тільки хотів би я додати, що вже не належить до властивої педагогіки й до властивого шкільного виховання, тільки до загальної політики. В загальнім устрою держави мусить школа займати місце, як найважніше уладження доброго вибору. Вона мусить, так сказати б, автоматично висувати на властиве місце кожний талан зпоміж свого народу. До цього треба приймити з гори, що школа буде рівно доступна всім, незалежно від стану й майна, і то від народньої аж до найвищої школи. Одначе це можна виставити тут тільки як домагання. Для переведення того принципу «однотайної школи» треба радикальної переміни цілої соціальної й правної будови народу, про що тут не можу розводити ся. Тільки у звязку з такою загальною перебудовою має однотайна школа внутрішню правду й конечність. Причеплена до нашого теперішнього громадського устрою, вона б тільки затирила прірви й несправедливости, але не перемогла б їх.

Загалом, хто глибше призадумаєть ся, тому стане ясно, що такий спосіб думання, що викликує нове виховання, своєю святою й гарячою волею мусить теж обхопити инше державне її громадське життя.

Пояснення незрозумілих слів.

Щоб облекшити читання цієї книжечки, подаємо коротенькі пояснення до деяких менше зрозумілих слів.

Абсолютний—незалежний, необмежений, безумовний, конечний.

автоматично—само з себе, само собою, таке, що ворухиться самозсебе, несвідомо, мимовільно, без думки.

автопомія—самоуправа, самостійність.

авторитет—загально признана повага, значіння, вплив, сила, власть.

академія—вища школа.

активний—діяльний, рухливий, підприємчивий, дійсний.

адміністративний—урядовий, що відносить ся до управи або заряду (наприклад краю).

артистичний—мистецький, гарно виконаний.

атавістичний—одідичений, перебраний від предків, прадідичний.

безпартійний—неприналежний до ніякої партії, безсторонний.

Гуманізм—напрям у письменстві, що вважає грецьку та римську літературу, науку і штуку найкращим

предметом і взірцем для образования нашого духа.
гетерономія—залежність.

Географія—наука про зверхний вигляд землі, наука про землю, землепись.

Демократичний—прихильний народові, такий, що бажає пановання народу й рівних прав для усіх горожан держави.

династія—пануючий рід (наприклад Руриковичів).

догма—незбите або основне правило науки, твердження, основне правило віри, наука.

доктрінерство—вперте обстоювання якоїсь теорії або якогось наукового погляду, односторонність.

доцільний—такий, що веде до якоїсь цілі.

Ентузіязм—запал, одушевлення.

еротика—любовання в полсвих справах.

етичний—обичайний, моральний, такий, що відповідає вимогам етики, цеб то науки про те, що годить ся, а що ні.

Ідеалізм—наклін представ-

ляти собі краще, чим воно є в дійсности; безкористовна праця для загалу.
ідея—провідна думка, поняття, помисл, гадка.
інстинкт—природний несвідомий наклін, голос.
інтерес—справа, зиск.
історія—наука про минуле, опис подій.
Кабінетний—обмежений, тісний, вузький.
канон—правило, устав,
катастрофа—нещастя, нещасливий випадок.
компас—прилад з магнетом, що показує сторони світа.
конвенціональний—звичайний, признаний, загальножвиваний.
конкретний—дійсний, певний, означений.
консумент—споживник, покупець.
критичний—такий, що відносить ся до всього безсторонно або стараєть ся все розслідити й оцінити.
культ—поважання, пошана.
культивувати—плекати, розвивати.
культура—просвіта, стан освіти, побут, плекання духа.
Матеріальний—не духовий, тілесний, маєтковий.
методика—наука про методи, цеб то про способи або шляхи (наприклад науки).
механізм—устрій, внутрішня будова.

механічний—без гадки, по привичці.
мілітаризація—уладження на військовий лад.
модерний—новітний, новочасний.
моралізувати—проповідувати мораль, звертати увагу на добрі обичаї.
Націоналізм—змагання захищати свою народність.
нація—народ.
негативний—відємний.
нервовий—вражливий, чутливий, дражливий.
норма—правило, взірець, основа.
Орган—знаряд, прилад, член, чинник.
організація—устрій, внутрішня будова, сполучування у спілку або громаду.
організм—устрій або будова тіла, уклад.
Патос—пересадний, штучний запал.
патріотизм—гаряча любов рідного краю.
педагогіка—наука про виховання.
педантичний—такий, що більш зважає на форму, ніж на зміст.
позитивний—дійсний, певний, означений, безумовний.
політика—всі публичні й громадські справи; **політичний**—суспільний, належний до публичн. справ

прагматика — діловодство
приписи.

практичний—досвідний.

примітивний — простий, зви-
чайний, невироблений, пе-
рестарілий.

принцип—основа, правило, ос-
новна гадка.

притенсія—домагання, право
до чогось.

проблематичність — непев-
ність.

програма—порядок, уклад.

продуктивний — видатний,
плідний, корисний.

продукція-виріб, витворюване
психологічний—що відпові-
дає людській душі, з люд-
ського погляду.

публичний—для всіх доступ-
ний, загальний.

Радикальний—основний, рі-
шучий, безоглядний.

регулятив — спосіб поступо-
вання.

релігія—віра.

ренесанс—відродження в ми-
стецтві в 15. і 16. віці.

ритм—гармонійне (милозвуч-
не) упорядкування складів
мови, розмір, такт.

Світогляд—погляд на світ.

семинарія—школа, де вчать
на народніх учителів.

сконцентрований — зібраний,
злучений разом.

солідарність—взаємна згода,
спільність, згідність.

соціяльний—суспільний, гро-
мадянський.

спорт—гри й забави для ви-
роблення сили й зручно-
сти.

стиль—прикмети писання чи
будовання.

студії—наукові досліди.

суспільність — громадянство,
всі верстви (кляси) наро-
ду разом.

Талан — велика здатність,
хист, кебета.

техніка — наука про всілякі
вироби, будови й промис-
ли, вправа.

традиція—переказ з давніх
часів, старий звичай.

Університет—найвища шко-
ла, де між иншим учать
теології, філософії, пра-
ва й медицини.

утопійний—уроєний, нездій-
спнимий.

Фальшовання — підроблю-
вання.

фантазія—уява.

філософія—наука про при-
чини, цілі та закони люд-
ського життя та природи.

форма—вид, взір, вигляд, по-
доба.

формувати—надавати форму,
укладати.

фортепян—рід музичного ін-
струменту.

характер—признака, влада.

==== Зміст. ====

Передмова	3.
1. Істота виховання	5.
2. Автономія виховання й шкільництва	7.
3. Школа й національне питання	12.
4. Плекання молодости	15.
5. Потреба одностайної школи	18.
Пояснення незрозумілих слів	20.
Зміст	23.

